

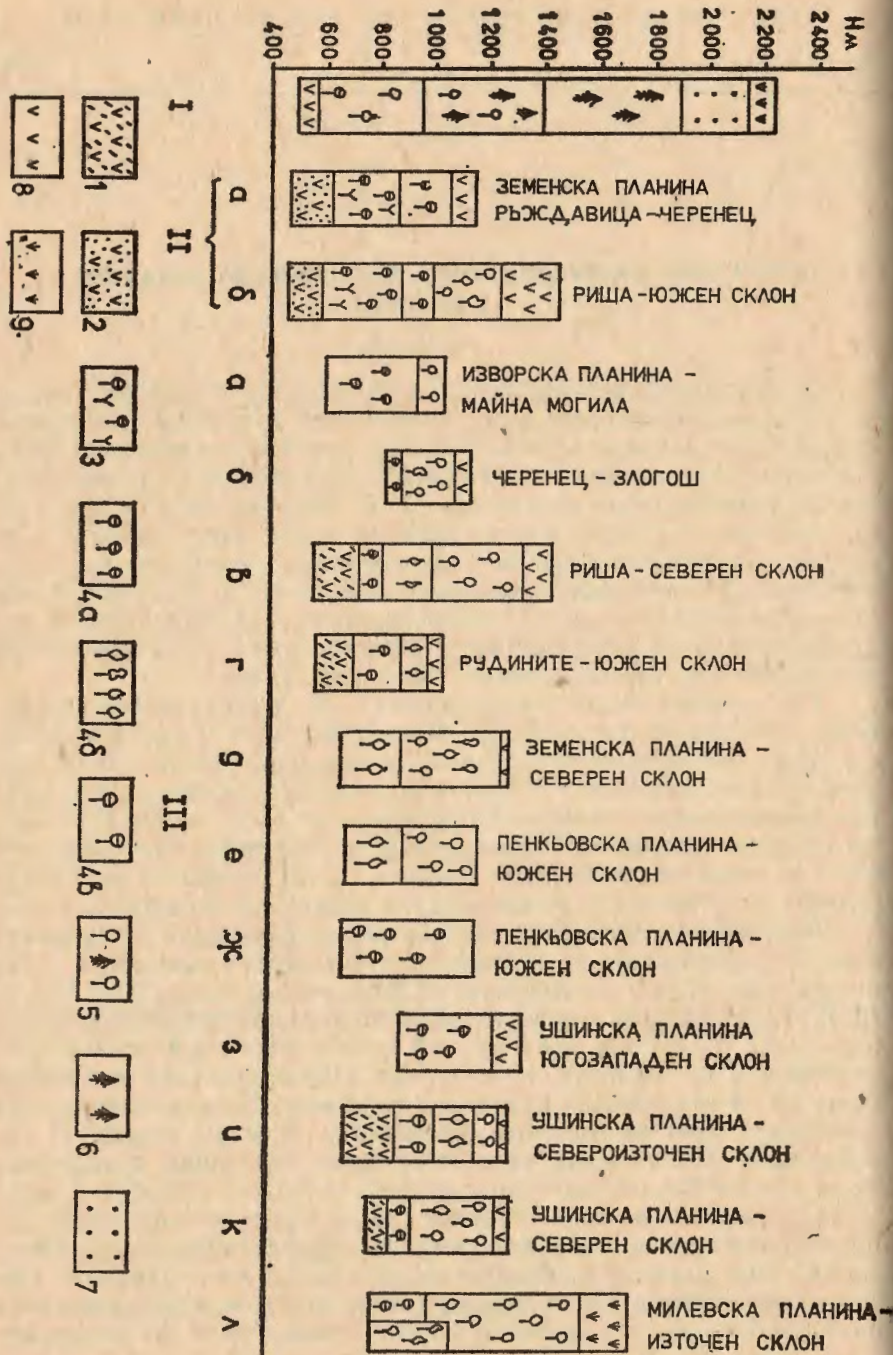
**СТРУКТУРА НА ВИСОЧИННАТА ЛАНДШАФТНА ЗОНАЛНОСТ
В КРАИЩЕ**

А. Велчев

От закономерностите, оказващи влияние върху диференциацията на пълночленните природни териториални комплекси (ландшафтите), за нашата страна особено значение има височинната зоналност. Голямото разнообразие на ландшафти от нееднакъв таксономичен ранг в Краищенската провинция (П. В. Петров, 1980) се обуславя от различни причини, между които на първо място изпъква съвкупното влияние на зоналните закономерности и най-вече на проявлението на височинната зоналност. Тук обаче не бива да се подценява ролята и на другите закономерности, като влиянието на литогенната основа, антропогенните вмешателства и т. н., които също допринасят за диференциацията на ландшафтите.

При своите теренни изследвания Ф. Н. Милков (1967) установява, че височинната зоналност се проявява дори и при относително малки хипсометрични различия. Например, когато характеризира Руската равнина, той говори за проява на височинна зоналност при вертикално разчленение на релефа от 80 до 100 м. Особено бързо нараства нейният ефект при територии с надморска височина над 400 м за умерените географски ширини, с каквито физикогеографски условия се отличава и Краищенската провинция в нашата страна.

Височинната зоналност закономерно диференцира природните комплекси, при които се наблюдават чувствителни изменения както по височина, така и в зависимост от макроекспозицията (П. Петров, 1974). Тази диференциация най-добре изпъква при разработване на т. нар. височинни ландшафтни спектри, които дават възможност нагледно да се илюстрира съществуващата височинна зоналност и да се покаже връзката ѝ с широчинната и меридионалната зоналност. Във височинните ландшафтни спектри според Н. А. Гвоздеcki (1972) следва да се обособяват височинни ландшафтни зони по преобладаващия тип ландшафт и пояси по подтипа ландшафт. За основа на всеки спектър следва да служи подножието на планинския склон, а ландшафтите на предпланинските и междупланинските равнини не бива да се включват в него. Заедно с това обаче ландшафтите на вътрешнопланинските и междупланинските котловини следва да се считат като съставни части на спектрите.

При построяването на височинните ландшафтни спектри се отчитат не само височинните зонални особености на растителността, а заедно с това следва да се вземат пред вид и особеностите на климата, естеството на почвите, характерът на хидроложките и геоморфоложките процеси, а така също и палеогеографските условия и преди всичко тези от кватернера и не на последно място геоложките закономерности и особености на дадената територия.

Височинните ландшафтни спектри заедно с ландшафтната карта и ландшафтните профили са добра основа за извършване на сигурно и сравнително точно установяване на регионалните единици при ландшафтното райониране на която и да е планинска страна.

Такива районираня на територии, и то с използване на височинните ландшафтни спектри в нашата страна, са извършвани от П. В. Петров (1974) и В. Велков (1976). Поради факта, че Крайще се простира в провинция, за която П. В. Петров (1974, 1977) не е разработил височинен ландшафтен спектър, в настоящата работа за сравнение се използва спектърът на Осоговска планина (вж. фиг. 1). За Милевска планина главно на базата на разработени надлъжни и напречни ландшафтни профили на планината А. Велчев (1977) предлага предварителен ландшафтен спектър.

За територията на Крайще бяха разработени два основни типа и 13 варианта височинни ландшафтни спектри (вж. фиг. 1 — II и III). При внимателния анализ на обособените групи и типове ландшафти в ландшафтната карта на Южно Крайще се установява, че съществуват значителни различия в структурата на ландшафтите по южните склонове на Конявска и Земенска планина и останалите части на провинцията. Въз основа на тези различия се възприема

Фиг. 1. Типове и варианти спектри на височинна ландшафтна зоналност I. Осоговски тип; II. Южнокрайщевски тип; III. Среднокрайщевски тип.

Зони и пояси: Зона на ландшафти на умерено континенталните вътрешноплаински котловини. 1. Пояс на умерено континентални вътрешноплаински котловини; Зона на ландшафти на субсредиземноморски вътрешноплаински котловини. 2. Пояс на субсредиземноморски вътрешноплаински котловини; Зона на ландшафти на субсредиземноморски високопланински гори. 3. Пояс на субсредиземноморски високопланински ксерофитнохрастови гори; Зона на ландшафти на мезофилни и хигрофилни среднопланински гори. 4. Пояс на мезофилни и хигрофилни среднопланински широколистни гори; а) подпояс на букови гори; б) подпояс на смесени широколистни гори; в) подпояс на дъбови гори. 5. Пояс на хигрофилни среднопланински иглолистни гори; Зона на ландшафти на високопланински ливади. 7. Пояс на високопланински субалпийски ливади и храсти. 8. Пояс на планински ливади. 9. Пояс на високопланински субалпийски ливади

Fig. 1. Types and variants of spectra for landscape differentiation

I. The osogovo type; II. Southkraishte type; III. Centralkraishte type.

Zones and belts: 1. The temperate continental belt of inmountain basins; Submediterranean mountain basin landscape zone. 2. Submediterranean inmountain basin belt; Submediterranean lowmountain forest landscape zone; 3. Submediterranean lowmountain xerophyte bushy forest belt; Mezophilous and hygrophilous midmountain forest landscape zone; 4. Mezophilous and hygrophilous midmountain broad-leaf forest subbelt; a) beech forest subbelt; b) mixed broad-leaf forest subbelt; c) oak forest subbelt; 5. Hugrophilous mid-mountain coniferous-broad-leaf forest belt; 6. Hygrophilous highmountain coniferous forest belt; Highmountain-meadow landscape zone; 7. Highmountain subalpine meadow and bush belt; Mountain meadow belt; 8. Highmountain subalpine meadow belt; 9. Highmountain subalpine meadow belt

схващането за съществуване на два основни типа височинни ландшафтни спектри.

В спектрите, разработени за южния склон на Риша и Земенска планина, се установяват редица особености, които ги доближават до спектрите, разработени от П. В. Петров (1974) за Осогово и Централното Средногорие. Докато осоговският тип започва с пояса на субсредиземноморските вътрешнопланински котловини, в спектъра на Централното Средногорие съществува и пояса на субсредиземноморските нископланински ксерофитнохрастови гори.

По южните склонове на Риша и Земенска планина спектрите започват със субсредиземноморските вътрешнопланински котловини и по това те приличат на осоговския тип. Над този пояса обаче е развит, и то на значителна височина (до 850 м), пояса на субсредиземноморските нископланински ксерофитнохрастови гори. По този пояса спектрите си приличат с централносредногорския тип. Над този пояса в двете планини следва пояса на мезофилните и хигрофилните среднопланински широколистни гори, и то преди всички на дъбовите и буковите гори.

Тези особености на спектрите на южните склонове на Риша и Земенска планина ни дават основание да ги отделим в самостоятелен тип, който може би следва да носи името Южнокрайщенски тип спектр. В сравнение с останалите спектри на Краище този тип е най-разширен и е представен от четири неравнозначни по площ и значение пояса. В сравнение с осоговския тип те са с по-ограничен обхват поради по-малката надморска височина на Риша и особено на Земенска планина в южните ѝ части. От друга страна, те са по-богати на пояса в ниската си част поради особеното положение, което заемат третираните планини на Краище спрямо Кюстендилската котловина. Разглежданите височинни пояса в Южнокрайщенския спектр се запазват независимо от скалния субстрат. Те съществуват както върху карбонатни, така и върху некарбонатни скали. Карбонатните скали обаче усилват в значителна степен ксерофитния характер на растителността и приповдигат височинните пояса спрямо некарбонатните скали с около 100—130 м. Скакавишко-Черенецкият вариант се различава от Ришкия по това, че при него поясите имат по-малко хипсометрично развитие и са по-слабо изразени, особено по-високите, и то на първо място пояса на субалпийските ливади. Освен това в Ришкия вариант имат голямо площно развитие скалните ландшафти, докато при Скакавишко-Черенецкия те са значително по-слабо разпространени. И при двата варианта на този тип спектр в пояса на мезофилните гори голямо разпространение имат и някои преходно субсредиземноморски растителни видове, характерни за по-ниския пояса. Докато в Ришкия вариант в най-високите части на горската зона се появяват на отделни петна и буковите гори, по южния склон на Земенска планина те напълно липсват.

В останалите разработени варианти за височинни ландшафтни спектри въпреки съществуващите значителни различия във височините на отделни пояса и зони те се повтарят напълно и следва да бъдат обособени в един тип. Този тип височинен ландшафтен спектр може би следва да се нарича Централнокрайщенски. Той характеризира особеностите на височинната ландшафтна зоналност в централните и северните части на провинцията.

От внимателния анализ на различните варианти се вижда, че развитието на отделните пояса зависи от експозицията и на второто място от скалния състав. Слабото развитие на пояса на субалпийските ливади в някои от вариантите се дължи на малката надморска височина. Тяхното по-голямо площно развитие в Риша и Земенска планина е обусловено от азонални фактори. В Тичакския, Южнопенкьовския и Севернопенкьовския вариант се наблюдава значително площно развитие на пояса на мезофилните и хигрофилните широколистни гори за сметка на липсващия пояса на умереноконтиненталните вътрешнопланински котловини.

Особено положение заема Милевският вариант на височинния ландшафтен спектр. При него са развити предимно пояса на хигрофилните гори и пояса на типичните субалпийски ливади. Пояса на мезофилните гори, представени от смесените широколистни и дъбови гори, заема незначителни площи и няма особено голямо значение за разнообразието на ландшафтите в планината. Вероятно този вариант следва да се отнесе към друг вид спектр, който може би съществува в Западно (Босилеградско) Краище. Липсата обаче на конкретни наблюдения не ни дава възможност да определим с положителност съществуването на такъв вид спектр в Крайщенската провинция, тъй като тази територия се простира извън пределите на нашата страна.

Установените и анализирани височинни ландшафтни спектри, пресъздаващи различни типове и варианти структура на височинната ландшафтна зоналност, дават добра възможност да се установи с по-голяма точност северната граница на субсредиземноморския тип ландшафти и съответно най-южните територии на ландшафтите на мезофилните и хигрофилните планински гори. За изследваната територия тази граница следва да се прекара приблизително по изохипса 850 м. В този случай в субсредиземноморския тип ландшафт се включват склоновете на рида Маневица от Чудинска планина, южните склонове на Полетински камък, целият Скакавишки рид, части на Черенец и Силнивръшкият дял на Земенска планина и южните склонове на Риша, включително по-голямата част от Петрова чука и на изток земите към с. Цървеняно от Конявска планина. В района на Земенския пролом тази граница преминава около втори тунел на железопътната линия и включва по-голямата част от Бански дол.

Вариантите от своя страна диференцират ландшафтни регионални единици от по-нисък таксономичен ранг, които имат голямо значение при решаване градоустройствените проблеми на селищните системи в тази част на нашата страна.

ЛИТЕРАТУРА

- Великов, В., Типы-структуры высотной зональности ландшафтов Средней Старой пданины и некоторые их геохимические характеристики, дисертация, М., 1976.
- Велчев, А., Ландшафтни особености на източния склон на Милевска планина, Год. СУ, ГГФ, т. 68, кн. 2, Геогр., 1977.
- Гвоздецкй, Н. А., Ландшафтная карта и схема физико-географического районирования Зикавказья. Ландшафтное картографирование и физико-географическое районирование горных стран, М., 1972.
- Гвоздецкй, Н. А., Вопросы физико-географического районирования. Географические исследования в Московском университете, М., 1976.
- Милъков, Ф. Н., Основные проблемы физической географий, М., 1976.
- Петров, П. В. Физико-географическое районирование Народной республики Болгарии на ландшафтной типологической основе, дисертация, М., 1974.
- Петров, П. В., Ресурсният потенциал на височинните зони в България, Год. на СУ, ГГФ, т. 68, кн. 2, Геогр., 1977.
- Петров, П. В., Ландшафтно райониране на България, Год. на СУ, ГГФ, т. 71, кн. 2, Геогр., 1980.

STRUCTURE OF THE VERTICAL LANDSCAPE DIFFERENTIATION
IN KRAISHTE

A. Velchev

Summary

Out of all regularities influencing the landscape differentiation of the researched territory, the vertical zonality is of special importance. It points out the natural complexes which are best expressed in the treatment of the so-called altitudinal landscape spectres. The latter explicitly illustrate the existing altitudinal zonality.

The elaborate analysis of the particular groups and types of landscapes leads to the acceptance of the concept that there are two main types of altitudinal landscape spectres in the Kraishite area. The former type, called the South-Kraishite type, characterizes the regular differentiation of Submediterranean landscapes, while the latter, the Central-Kraishite type characterizes landscapes of mesophilous and hygrophilous mountain forests and mountain meadow landscapes. Thirteen spectre variants which differentiate between the regional units of lower taxonomy rang have been worked out.